

LEZING NLA/OD

De psychologie van de WAARNEMING

Guus Essers
27 november 2025

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

- 'Kijken en zien zijn activiteiten die we bijna allemaal vrijwel vanaf de geboorte zonder problemen kunnen, en ook onafgebroken doen, gedurende vele uren van de vele dagen van ons leven'*
- 'De enige visuele problemen die sommige mensen hebben, lijken van zuiver lichamelijke aard (blindheid, bijziendheid, kleurenblindheid, veroudering, etcetera)'
- 'Op het eerste gezicht kan het dan ook eigenaardig lijken dat er binnen de psychologie veel onderzoek naar wordt gedaan'

* Johan Wagemans – 'Kijken en zien is het eerste gesprek' – *Visuële ethiek 'strayton'*, jaargang 07, p.32-33

De psychologie van de waarneming

Guus Essers - in het kort

Guus Essers spreekt, schrijft, en houdt zich gepassioneerd bezig met menselijk gedrag en fraudepsychologie. Hij werkt als gedragswetenschapper in de driehoek taalkunde, psychologie & bedrijfskunde. Mede door de publicatie van zijn bestseller *Ik weet dat u liegt* is hij een veelgevraagd spreker, adviseur en trainer. Hij brengt zware en ernstige thema's verrassend helder naar voren, afgewisseld met een flinke dosis humor. En altijd: stof tot nadenken!

- Bestuursadvisering, organisatieontwikkeling, coaching van leiders en professionals
- Lastig te duiden gedragspatronen van mogelijke manipulatie, misleiding & bedrog
- Kernexpertise taalgedrag, niet-talige gedragingen & grensoverschrijdend gedrag

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

SAMENVATTING

1. Selectieve perceptie beperkt onze waarneming
2. Onze verwachting stuurt onze manier van kijken
3. Professionele expert-intuïtie gaat zijn eigen gang
4. Niets heeft betekenis zonder context
5. Een scherpe methodische analyse kan de beperkingen in onze waarnemingen voorkomen

het rationele brein

RATIONAL
OBJECTIVE THINKING

concentratie

het emotionele brein

PROCESSING EMOTIONS

oriëntatie

LEZING NL/OD

WAT GAAN WE DOEN?

Guus Essers
27 november 2025

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van z i e n

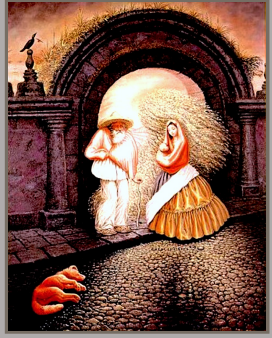
probleemstelling

- In onze professionele praktijk laat onze waarneming soms ernstig te wensen over.
- We slaan de plank soms finaal mis: we zien iets niet, of we zien iets over het hoofd.
- Hoe kan het dat onze waarneming ons zó in de steek laat?

De psychologie van de waarneming

TEST

Perceptie

Perceptie

... of hoe je tegen de dingen aankijkt

‘Door verandering van perceptie kun je dingen anders zien’

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van z i e n

onderzoeksdoel

- De waarnemingspsychologie bestudeert onder meer ons visueel systeem en de verwerking van visuele informatie
- In deze lezing onderzoeken we enkele belangrijke waarnemingsconcepten
- We besluiten met een aantal methodische aanbevelingen om de professionele kwaliteit van onze waarneming te verhogen

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van z i e n

5 Hypothesen

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF

De psychologische wetmatigheid van zien

- Een *hypothese* is een voorlopige stelling waarin je aangeeft wat je verwacht te vinden in je onderzoek.
- Vervolgens toets je deze hypothese met behulp van je wetenschappelijke onderzoek, zoals een experiment of correlationeel onderzoek *
- Je stelt de hypothese altijd op voordat je het onderzoek uitvoert.

De psychologie van de waarneming

* Onderzoek van de relatie tussen twee of meer variabelen

5 Hypothesen

- 1 Perceptie - Eigen kennis, inzichten en redeneringen vullen de waarneming aan
- 2 Verwachting - Het brein selecteert al tijdens het kijken welke informatie relevant is
- 3 Expert Intuïtie – Het brein kenmerkt zich als zelfstandige autoriteit met eigen beslissingen
- 4 Context & Anticipatie – Niets heeft betekenis zonder context

De psychologie van de waarneming

5 Hypothesen

- 5 Methodische analyse – Toetsbare waarneming met de 8-stappen methode

Hypothese 1

Selectieve perceptie

De psychologie van de waarneming

Hypothese 1 Selectieve perceptie

Cognitieve psychologie

- Dat de waarneming soms faalt, is volgens de cognitieve psychologie heel normaal omdat de bijdrage van de waarnemer zelf zo groot is.
- Er wordt bij de waarneming heel wat geleverd van de kennis en het redeneervermogen en dat kan soms wel wat te veel gevraagd zijn, zeker als de input danig verarmd is.

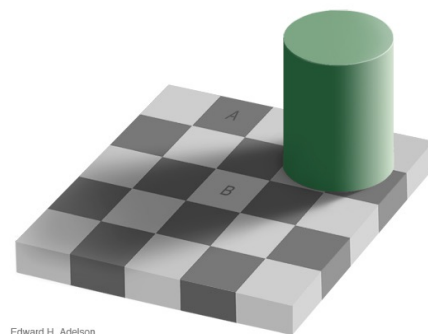
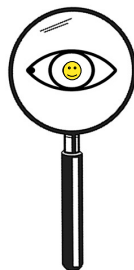
De psychologie van de waarneming

Hypothese 1 Selectieve perceptie

Cognitieve psychologie

- **DUS:** de bijdrage (invulling, toevoeging) van *ons als waarnemer* is erg groot
- **DUS:** hoe *minder duidelijk* het object, des te meer onze kennis en ons redeneervermogen gaat *invullen of toevoegen*
- **DUS:** overtuiging door *ons GBV* ("gezonde boeren-verstand")

De psychologie van de waarneming

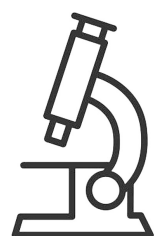

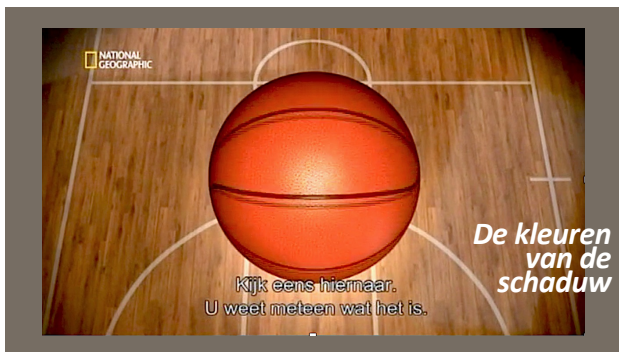
Edward H. Adelson

Dit is juist het bewijs dat het niet belangrijk is hoe de wereld *rondom ons* is opgebouwd. Het gaat er veeleer om dat het belangrijk is hoe *we zelf* de wereld rondom ons zien.

Selectieve perceptie,
of we dat nou leuk vinden of niet ...

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische weerbaarheid van z i e n

Hypothese 2

De psychologie van de waarneming

Hypothese 2

Temporele aandacht

De psychologie van de waarneming

Hypothese 2 Temporele aandacht

Verleden – Heden – Toekomst

Verwachting uit het verleden (!)

- o Verwachting – Het brein selecteert al tijdens het kijken welke informatie relevant is
- o Voorbereiding – Het brein bereidt zich voor op een specifieke gebeurtenis, waardoor je informatie beter opneemt
- o Geen taal & tijd – Het brein haalt hiervoor verhelderende info op uit het lange-termijn-geheugen, hersengebieden buiten taal en tijd.

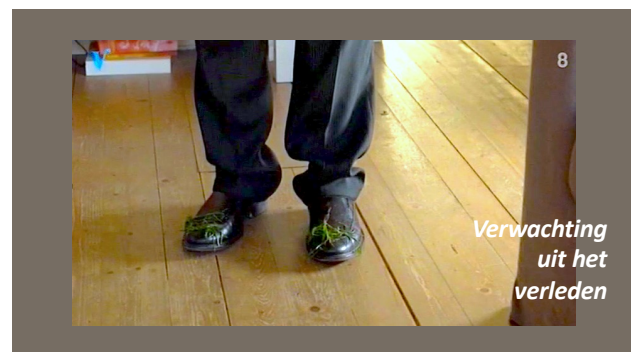
Hypothese 2 Temporele aandacht 3

Verwachting uit het verleden (!)

- o DUS: Het brein bepaalt al tijdens de waarneming wat waarde heeft en wat eigenlijk niet relevant is
- o DUS: Het brein verzamelt de bouwstenen voor verschillende set betekenisvolle gegevens die onthouden kunnen worden
- o DUS: Het brein haalt de kaders voor de betekenis uit het intuïtieve geheugen in het emotionele brein, zonder taal & tijd

* Research van Dr. Kïa Nobre (1968), Neurowetenschapper, Universiteit van Oxford, Verenigd Koninkrijk

De psychologie van de waarneming

RESEARCH

Wetenschappelijk onderzoek
naar waarneming

Buitenwereld & Binnenwereld

Dr. Kia Nobre – Universiteit Oxford

Dr. Kia Nobre
NTR-VPRO

Wetenschappelijk onderzoek naar waarneming

Dr. Kia Nobre

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

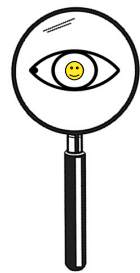
Waarom maakt het brein zijn *eigen* waarheid?

- o De reden: er zijn te veel mogelijkheden en afleidingen in de wereld om gedrag te sturen
- o Ons brein richt daarom onze aandacht op de signalen die voor ons op dat specifieke moment het relevantst zijn
- o Ook van binnenuit is er een gigantische hoeveelheid informatie beschikbaar, in de vorm van herinneringen

De psychologie van de waarneming

PROEF

Heider-Simmel Test

Heider-Simmel Test

Wat zegt deze situatie U?

Combinatie van signalen uit de buitenwereld EN uit ons eigen geheugen

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

4

- o De grote vraag is hoe onze hersenen dit voor elkaar krijgen. Met experimenten waarin proefpersonen specifieke taken uitvoeren terwijl hun hersenactiviteit gemeten wordt, probeert Dr. Kia Nobre dit stap voor stap te ontrafelen
- o Het uitzoeken en samenvoegen van de relevante signalen te midden van alle afleiding is essentieel voor het opbouwen van een samenhangende zintuiglijke waarneming, het begrijpen en het uitvoeren van opdrachten en taken

De psychologie van de waarneming

KUKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Hypothese 3

De psychologie van de waarneming

Hypothese 3

Expert Intuïtie

De psychologie van de waarneming

RESEARCH

Wetenschappelijk onderzoek
naar intuïtieve effectiviteit

Onze patroonherkenning is 300% efficiënter

De psychologie van waarheidsvinding

Hypothese 3 Expert Intuïtie

Razendsnelle & scherpe waarneming

- Expert Intuïtie – Het brein kenmerkt zich als zelfstandige autoriteit met eigen beslissingen
- Er wordt bij de waarneming heel wat gevergd van de kennis en het redeneervermogen en dat kan soms wel wat te veel gevraagd zijn, zeker als de input danig verarmd is.
- Een typisch psychologisch proces betreft *herkenning*. Om iets te herkennen, moet ooit in het geheugen een beeld zijn opgeslagen van hoe het object eruit ziet

Hypothese 3 Expert Intuïtie

Razendsnelle & scherpe waarneming

- DUS: de bijdrage (invulling, toevoeging) van *ons als waarnemer* is erg groot
- DUS: hoe *minder duidelijk* het object, des te meer onze kennis en ons redeneervermogen gaat *invullen of toevoegen*
- De overtuiging door *ons GBV* ("gezonde boeren-verstand")

De psychologie van de waarneming

Psychologisch
proces van
herkenning

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van z i e n

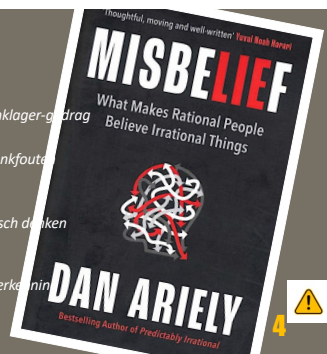
Expert intuïtie = Patroonherkenning

- Intuïtie wordt vaak omschreven als het onderbewust weten of voelen. Je komt tot een bepaald inzicht of een beslissing zonder bewuste redenen of logische verklaring
- Het is dat gevoel van zekerheid dat je iets weet zonder te weten hoe je het weet door middel van directe waarneming, een instinctief innerlijk gevoel in plaats van rationeel denken
- Intuïtie komt tot op zekere hoogte voort uit expertise die berust op kennis en ervaring. Het versterken van intuïtie vereist het gebruik van feedback, waarbij de werkelijke uitkomsten van situaties worden vergeleken met de intuïtieve beslissingen die je hebt genomen.

Complot-denkers

1. Emotionele aspecten
Stress verdooft, slachtoffer- & aanklager-gedrag
2. Cognitieve aspecten
Gevoelig voor misinformatie & denkfouten
3. Aspecten van de persoonlijkheid
Waanpatronen, narcisme & magisch denken
4. Aspecten van de sociale omgeving
Sociale miskenning & uitsluiting, erkenning

* Dan Ariely – Misbelief (2023)

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van z i e n

Expert intuïtie heeft een
zelfstandige autoriteit
met eigen beslissingen
op basis van onderbewuste
herkenning

De psychologie van de waarneming

CASUS

Expert Intuïtie

Expert Intuïtie
Weten zonder
het te weten

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

EXPERT INTUITIE

1. Regelgestuurde werksituatie
2. Complexe werksituatie
3. Gecomplieeerde werksituatie
4. Chaotische werksituatie

Protocol
Scenario
Ad Hoc
Expert Intuïtie

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

EXPERT INTUITIE

- o In het leger – Coup d'Oeil (in één oogopslag): het vermogen van briljante commandanten om intuïtief het slagveld te kunnen overzien en te kunnen beoordelen
- o Voetbal – Een ervaren keeper die de bedoelingen van de veldspeler bij een 'penalty' kan 'lezen' en direct weet in welke hoek hij de bal kan verwachten
- o Basketbal – Een speler die de dingen om hem heen in een flits waarneemt en deze overziet, heeft 'veldgevoel'
- o Vogelspotten – Het kunnen 'lezen' van een vogel door bewegingen, gedaantewisselingen en vlieghoeken. Deze unieke waarneming is lastig in taal uit te drukken

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Hypothese 4

De psychologie van de waarneming

Hypothese 4 Context & Anticipatie

Context & Anticipatie

Niets heeft betekenis *zonder* context

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Onze waarneming wordt gestuurd door de context die we al hadden verwacht

De psychologie van de waarneming

Hypothese 4 Context & Anticipatie 5

Contextgevoeligheid

- Wat we 'waarnemen' noemen, is veel meer dan een passief proces van ontvangen van prikkels via onze zintuigen (netvlies, trommelvlies, smaakpapillen, etcetera)
- Waarnemen is een proces waarbij we actief betekenis opbouwen
- En daarbij speelt context een uitermate belangrijke rol
- Onze hersenen plaatsen de waargenomen prikkels in perspectief: ze gaan de betekenis van details invullen op basis van hun onderlinge samenhang en de context

De psychologie van de waarneming

Hypothese 4 Context & Anticipatie

- Die betekenissen halen we dus niet uit de letterlijke waarneming van de specifieke details of prikkels, maar *uit de context en het grotere geheel*.
- Immers, het is die context die bepalend is voor de zinvolheid en de correctheid van de betekenis.
- De wereld met zijn verschillende, wijzigende betekenissen is vaak verwarrend voor sommige mensen met een technisch-analytische aanleg
- Je wordt verondersteld continu de context mee te nemen in je betekenisverlening: dat is soms lastig voor hen. Het gevolg is dan dat veel zaken *óf anders, óf verkeerd, óf niet begrepen* worden

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

**Professionals met een
technisch-analytische aanleg
focussen eerder op een
verwachte context**

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Gedrag begrijpen op basis van waarneembare context

- Er zijn twee soorten context: de waarneembare en de niet-waarneembare
- De waarneembare context is de gegeven situatie, alles wat zichtbaar, hoorbaar of voelbaar is en dat de betekenis van een bepaalde waarneming beïnvloedt
- Een opgestoken hand in de context van een man met een uniform en een kepie midden op het kruispunt betekent iets anders dan een opgestoken hand van een leerling op een bank in de klas.

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

- De niet-waarneembare context is alles wat je je moet voorstellen bij een bepaalde waarneming: de context die niet gegeven is, maar die je er zelf moet aan toevoegen bijvoorbeeld vanuit je geheugen.
- Een opgestoken hand van een persoon van wie je ooit een paar keer klappen hebt gekregen, zal een heel andere betekenis krijgen dan een opgestoken hand van iemand waarvan je weet dat die heel vriendelijk is.
- Ongeveer 20% van de mensen hebben soms moeite met beide soorten contexten, en dan vooral met de niet-waarneembare context, vanwege een minder ontwikkelde voorstellingsvermogen.

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Waarnemen is voorspellen
Over de invloed van cultuur op onze cognitie

- o Een belangrijk mechanisme in de hersenen, dat ons beschermt tegen een teveel aan indrukken, is het voorspellen van waarnemingen
- o Via dit mechanisme worden onze waarnemingen, maar ook onze gedragsvoorkeuren beïnvloed
- o Dit effect treedt niet alleen op in eenvoudige situaties, zoals wanneer onze verwachting onze smaakperceptie beïnvloedt, maar ook in complexe situaties

De psychologie van de waarneming

* Oratie van Dr. Lydia Krabbendam, uitgesproken op 23 maart 2012 (vix)

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Waarnemen is voorspellen
Over de invloed van cultuur op onze cognitie

- o Onze verwachtingen, gevormd door onze ervaringen in onze eigen culturele en sociale context, beïnvloeden onze waarneming van het gedrag van onszelf en van anderen
- o Ons brein past zich razendsnel aan aan een veranderende of veranderde context. *Als we de nieuwe context "voelen", d.w.z. beleven en begrijpen, zullen onze hersenen de open plekken in de informatie gaan opvullen met nieuwe, zelfverzonnen informatie.*

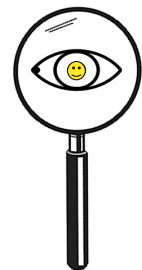
De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Ons brein gelooft eerder wat je voelt dan wat je ziet

De psychologie van de waarneming

PROEF
Rubber Hand Experiment

NATIONAL GEOGRAPHIC

Rubber Hand Experiment

THE RUBBER HAND EXPERIENCE

WAT NEEM JE EMOTIONEEL WAAR?

In een kraampje test hij vrijwilligers...

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Hypothese 5

De psychologie van de waarneming

Hypothese 5 Methodische analyse

Methodische analyse

Hoe kunnen we de kwaliteit van onze waarneming laten toenemen?

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

- De kwaliteit van onze waarneming is subjectief en beperkt, omdat het wordt beïnvloed door een combinatie van zintuiglijke input, mentale filters en persoonlijke interpretaties.
- Onze hersenen filteren constant informatie, waardoor we niet alles bewust waarnemen.
- We voegen er betekenis aan toe op basis van eerdere ervaringen, emoties en ons referentiekader.
- Dit betekent dat verschillende mensen dezelfde situatie anders kunnen waarnemen, zelfs als ze 'dezelfde' werkelijkheid zien.

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

We stellen vast dat onze waarneming psychologische beperkingen kent

De psychologie van de waarneming

KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

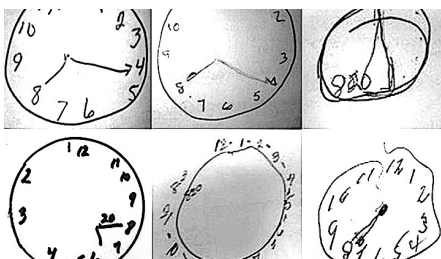

Vuistregel: 40/60

We nemen *maximaal* 40% van de informatie waar

De psychologie van de waarneming

COGNITIEVE TEST 3*

* Cognitive impairment - verval van cognitie, bv. Alzheimer, Parkinson of hersentrauma

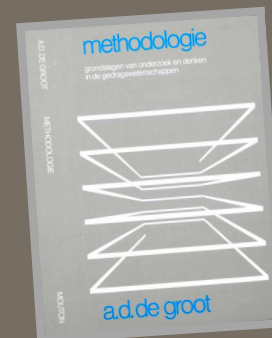
KIJKEN IN EEN ANDER PERSPECTIEF
De psychologische wetmatigheid van zien

Aanbeveling

Gebruik een methodische analyse in professionele situaties

De psychologie van de waarneming

1. Wat zie je eigenlijk?
2. Hoe heet het? Welke betekenis heeft het?
3. Uit welke stukjes of onderdelen bestaat het?
4. Wat is een logisch verband tussen de delen?
5. Wat moet er gebeuren om het in orde te maken?

Methodische Analyse

Het proces van systematisch verzamelen, analyseren en interpreteren van gegevens om relevante informatie en inzichten te genereren

* Methodologische analyse - prof. A.D. de Groot (1961)

Hypothese 5 Methodische analyse

1. SIGNALEREN	✓ Feiten vaststellen
2. DEFINIËREN	✓ Betekenis geven
3. ANALYSEREN	✓ In delen opsplitsen
4. STRUCTUREREN	✓ Anders samenvoegen
5. DIAGNOSTICEREN	✓ Tot een conclusie komen

TOT BESLUIT

SAMENVATTING

1. Selectieve perceptie beperkt onze waarneming
2. Onze verwachting stuurt onze manier van kijken
3. Professionele expert-intuïtie gaat zijn eigen gang
4. Niets heeft betekenis zonder context
5. Een scherpe methodische analyse kan de beperkingen in onze waarnemingen voorkomen

HARTELIJK BEDANKT !